

τὰ σύγνεφα καὶ ἱστορικὸς μὲ τὰ πράγματα, ὅρισκεται πάντα στὴν πατρίδα του. Μὰ μὲ τὸν ποιητὴ μου σιμβολεῖται καὶ κατὰ ἄλλο. Θὰ τὸ ἰδοῦμε.

(Ἀκολουθεῖ συνέχεια)

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΚΑΙ Ο Κ. ΒΟΥΤΥΡΑΣ

Περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη τῆς πεζῆς λογοτεχνίας, τὸ Διήγημα, — ὅπως περὶ τοῦ Σονέτου στὴν ἑμμετρική, — πρέπει νὰ εἶναι κοινωμένο σύμφωνα μὲ ὁρισμένους κανόνες, πού συνηθίσαιμε νὰ τοὺς θεωροῦμε νόμους. Διήγημα πού θὰ τοὺς ἀθετοῦσε, θὰ τὸ καταδικάζαμε καὶ τὸ ἀρχὴν σὰν ἕνα διήγημα ἄσχημο. Θὰ λέγαμε μάλιστα ὡς δὲν εἶναι καθόλου διήγημα, παρὰ τὸ πολὺ - πολὺ ἕνα σκίτσο, πού θέλει νὰ τὸ δουλέψῃ ἀκόμα ὁ συγγραφέας του καὶ νὰ τὸ τελειώσῃ.

Τὸ διήγημα τοῦ κ. Δημοσθένη Βουτυρά ἀθετεῖ καὶ σχεδὸν κανὼν ἢ νόμο. Κι ὅμως εἶναι διήγημα. Ἀποτελεῖ λοιπὸν ἕνα φαινόμενο πού θέλει τὴν ἐξηγήσῃ του. Θὰ τὸ ἐξηγήσουμε.

Πάνε σχεδὸν εἴκοσι χρόνια. Ἐγραφα τότε κριτικὲς στὰ «Παναθηναῖα» καὶ μὰ μέρη ὁ μακαρίτης ὁ Μιχαηλίδης ἰσοδύναμο ἕνα κακοτυπωμένο πειριωτικό διδύμο, λέγοντας : «Ἄν ἀξίῃ τίποτα, γράψτε». Ἀξίσε καὶ παράξιζε τὸ διδύμο ἐκεῖνο ! Ἦταν ὁ «Λαγκῆς», τὸ πρῶτο - πρῶτο διήγημα τοῦ κ. Βουτυρά. Κ' ἔγραφε φυσικὰ μὴ ἐνθουσιασμό. Γιατὶ καθὼς μοῦ ἦσαν ἀγνωστοὶ ὁλοσδιόλου ὁ συγγραφέας, καὶ καθὼς μοῦ φάνηκε ἀπλῆστο, ἄμορφο, ἀχτένιστο, ἀπεριποίητο σὰν ἀπλὸ σκίτσο τὸ διήγημά του, τὸ πῆρα γι' ἀληθινὸ πρωτόλειο κἀνιστοῦ νέου, παιδιοῦ, ἀμάθητου ἀκόμα, ἀγινάσπου, ποῦδινε ὅμως τίς καλύτερες ἐλπίδες. Μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν παλιά μου ἐκείνη κριτική, — τὴν πρώτη πού γράφτηκε γιὰ τὸν κ. Βουτυρά, — εἶν' ἐδῶ ἀπαραίτητα :

«Ὁ Λαγκῆς ἀτέλει ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τὸ τέλειον ἢ καλύτερα ἀπὸ τὸ ὥριμον. Εἰς κάθε σελίδα ἀπαντᾷ κανεὶς τὰ ἐλαττώματα τῆς ἀπειρίας... Ἀλλὰ καὶ εἰς κάθε σελίδα, εἰς κάθε γραμμὴν, ἀποκαλύπτεται ἡ σφόδρα τοῦ διηγηματογράφου ὡς στόφα πρῶτης τάξεως...»

«Ἄν ὁ συγγραφεὺς του εἶναι, ὡς ὑποθέτω, νέος καὶ ἂν τὸ ἔργον του αὐτὸ ἀποτελῇ τὴν ἀρχὴν μιᾶς προοδευτικῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια μέλλει νὰ ἐκτιληθῇ κανονικῶς, δὲν διστάζω καθόλου νὰ εἶπω, ὅτι δυνατὸς διηγηματογράφος ἀντιτέλλει εἰς τὴν Ἑλλάδα...»

«Προσέχω, σταματῶ εἰς αὐτὸ τὸ διήγημα, μὲ ὅλην ἐκείνην τὴν χαράν, τὴν ὅποیان αἰσθάνομαι ὅταν καμμίαν τέτοιαν ἐμφάνισιν μοῦ ἐμπεῖν τὴν περὶ τὴν οὐχὶ εἰς μάτην ἡγωνίσθημεν οἱ ἀπευχόμενοι διὰ νὰ προετοιμάσωμεν τὸ ἔδαφος εἰς τοὺς ἐρχομένους».

Πολλοὶ ὥς θάπορῃσιν, πῶς, ἀπὸ τότε, ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια, ὅταν μόλις εἶχα περάσει τὰ τριάντα, καὶ δὲν εἶχα γράψῃ ἀκόμα οὔτε κἀν τὸν «Κακὸ Δρόμο», θεωροῦσα καὶ τὸν ἐαυτὸ μου ἀπερχόμενος. Κ' ἐ-

γὼ ὁ ἴδιος σήμερ' ἀπορῶ... Κι ὅμως φυσικώτατο ἦταν νὰ μοῦ ξεφύγῃ καὶ ἄθελα τέτοιοι λόγοι. Εἶχα, βλέπετε, ὅλη τὴν ἐντύπωσιν τοῦ καινούργιου. Τὸ διδύμο ἐκεῖνο μοῦ ἔδειχνε σὰ μακρινούς ὀρίζοντες, μελλοντικούς. Κι' ἐβλεπα, καταλάβαινα μέσα μου, πῶς ἔνα διήγημα, ὅχι σὰν τὸ «Λαγκῆς», παρὰ σὰν ἐκεῖνο τὸ ἄλλο, τὸ τέλειο, πού ὑποσχόταν ὁ πρωτοφανέρωτος διηγηματογράφος, ἂν ἦταν πραγματικῶς στὴν ἀρχὴ μιᾶς προοδευτικῆς ἐργασίας» πού ἐμελλε εὖ ἐκτυλῇ καὶ κανονικῶς, ἐγὼ ὁ παλιός, ἕνα τέτοιο, καθ'αὐτὸ καινούργιο διήγημα, δὲν θάμουν ἀρκετὸς νὰ γράψω ποτέ. Ἔτσι τότε, γιὰ μιὰ στιγμὴ, εἶδα καὶ τὸν ἐαυτὸ μου μέσ' στοὺς ἀπερχόμενους. Μπορεῖ τώρα νὰ τῶγραψα στὴν κριτικὴ μου καὶ ἀπὸ μιὰ ἀνθρώπινη, νεανικὴ ἂν θέλετε, ἀδυναμία ἀπὸ μιὰ φιλαρέσκεια. Ἀδιάφορο ! μιὰ φορὰ τὸ σκέφτηκα καὶ εἶναι ὅλο πρὸς ἔπαινον τοῦ κ. Βουτυρά.

Συνέβηκε ὅμως κατὰ ἀπρόβλεπτο : Στὰ εἴκοσι αὐτὰ χρόνια, ἐνῷ ἐγὼ, ὁ παλιός, ἀπὸ τὸν «Ἐρωτα Ἐσταυρωμένο» (1901), ἔφτασα σιγὰ - σιγὰ στοὺς «Πλούσιους καὶ Φτωχοὺς» (1919), ἀφοῦ πέρασα ἀπὸ «Κόκκινο Βράχο», «Ἀνθρωπότης», «Κακὸ Δρόμο» καὶ «Ταῖς Λέοντες», ὁ κ. Βουτυρᾶς σταμάτησε στὸ «Λαγκῆς». Ἀλλ' ἔγραψε καὶ αὐτὸς, στὸ ἴδιο διάστημα, ἀπάνω ἀπὸ διακόσια μικρὰ καὶ μεγάλια κομμάτια, ἔξω ἀπὸ κείνα πού εἶχε γραμμίνα προπτερά μὰ ὅλα, ἢ ὅσα διδάσκα τοῦλάχιστο, δὲ διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὸ «Λαγκῆς». Ἡ ἴδια τεχνολογία, ἡ ἴδια ἀντίληψη, ἡ ἴδια γλώσσα, τὸ ἴδιο ὕφος, ἡ ἴδια μέθοδος, τὸ ἴδιο ὅλη, τὸ ἴδιο πνεῦμα. Μόνο τὸ θέμα ἀλλάζει, καὶ αὐτὸ ἀκόμα ὅχι πάντα**.

Ὁ κ. Βουτυρᾶς δὲν προόδεψε οὔτε τόσο. Ἐκεῖνα πού ἔπαιρνα στὸ «Λαγκῆς» γιὰ «παιδικὲς ἀπειρίες», δὲν ἦταν παρὰ ὁ τρόπος τοῦ διηγηματογράφου, πού ἔμεινε ἀναλλοίωτος. Κἀὶ δὲν ἦταν καθόλου παιδὶ ὅταν ἔγραψε τὸ «Λαγκῆς» ὁ κ. Βουτυρᾶς. Ἦταν ὥριμος ὁ ἴδιος, καὶ ὥριμο τὸ τάλεντο του, καὶ ὥριμο τὸ ἔργο του ἐκεῖνο, πού μένει ἀκόμα σὰν ἐν' ἀπὸ τὰ καλύτερά του. Οἱ ἀτέλειες πού δὲν διορθώθηκαν ποτέ, δὲ μάφησαν τότε νὰ διακρίνω αὐτὴ τὴν ὥριμότητα. Καὶ τὸ πρῶτο ζήτημα πού γεννιέται εἶναι αὐτό : Ἄν ὁ κ. Βουτυρᾶς ἀπλώθηκε μόνο, χωρὶς νὰ ξετυλιχθῇ, ἂν ὁ «Λαγκῆς» του δὲν ἀποδείχτηκε ἡ ἀρχὴ μιᾶς προοδευτικῆς ἐργασίας, δὲν εἶναι καὶ ὁ δυνάτος διήγημα-τογράφος πού μᾶς ἔκαμε νὰ προφητεύοιμε τὸ πρῶτο του διδύμο ;

Μὴ διαῖσεσθε, καὶ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἐλάττω νὰ λιθῇ παρακάτω σὲ τρόπο πού νὰ μὴ μένῃ ἡ παραμικρὴ ἀμφιβολία. Ὑπάρχουν ὅμως ὅλα δύο, πού πρέπει νὰ

(*) Ὅσοι παρολοῦνται ἀνατὰ τὸ διηγηματογραφικὸν μου ἔργο, μόνο αὐτοὶ μποροῦν νὰ ξέρουν τί τεράστια διαφορά, γιὰ νὰ μὴν πῶ πόσο, σὲ γλῶσσα, σὲ τρόπο σὲ νοσημοθεσία, εἰς ὅλα, ὑπάρχει ἀπὸ τὴν «Μητρονιά» π. χ. ὡς ἕνα διήγημά μου ἀπὸ τὰ τελευταῖα. - Κι' αὐτὸ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὁποιοδήποτε ἄξίαν τους. - Τέτοιες διαφορὲς ἔννοια, ὅταν λέγω σταμάτησε στὸ «Λαγκῆς» πῶς δὲν παρατηροῦνται ἐντὶ τοῦ κ. Βουτυρά, ὅχι πῶς δὲν ἔγραψε ἀπὸ τότε καὶ πῶς ὁμοίως ἢ πῶς ἐνδιαφέροντα διηγήματα, σὰν τοὺς «Ἀλάνθιδες» π. χ. πού εἶναι ἴσοι, τὸ καλύτερό του. Πάντα ἐντὶ τοῦ ἔργου ἐνδὲς συγγραφῆς θὰ ὑπάρχουν κομμάτια καλύτερα καὶ χειρότερα. Μ' αὐτὸ δὲν κάνει τὴν ἐξέλιξιν διαφορά πού ἔννοια ἐδῶ.

(**) Ἐννοεῖται πῶς γὰρ ὅτι αὐτὰ θὰ μιλήσουμε παρακάτω.

τεθούν κι' αυτά από την αρχή : Τό ένα τ'όθγαλε στη μέση πρώτος ο αξέχαστος Πέτρος 'Αλήτης, με μιὰ μελέτη που δημοσίευσε για τὸ ἔργο τοῦ κ. Βουτυρά στα «Γράμματα». Ὁ 'Αλεξανδρινὸς αὐτός, — καὶ κριμα πὺ χάθηκε τόσο νέος, γιατί ἔδειχνε πὺς μπορούσε νὰ γίνη, ἂν δὲν ἦταν κιόλα, ἕνας ἔξοχος κριτικός, — ἀφοῦ ἀράδιασε ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῆς μορφῆς τοῦ κρινόμενου ἔργου, ῥώτησε στὸ τέλος τὸν ἑαυτὸ τοῦ ἂν μπορῇ νὰ σταθῇ, νὰ ζήσῃ καὶ νὰ θεωρηθῇ μάλιστα ἀνώτερο, τελειότερο, ἀπὸ τὰ σύγχρονα του, τὸ ἀπλῶς σκιασρισμένο διήγημα τοῦ κ. Βουτυρά· δηλαδή ἂν μπορῇ ἕνας κριτικὸς νὰ πῇ εὐσυνειδητὰ, μεθεβιδητὰ, πὺς ὁ κ. Βουτυρᾶς ἀνέβασε τὸ ἐπίπεδο τοῦ διηγήματος κι' ἐπρόσφερε στὴ νεοελληνικὴ διηγηματογραφία κάτι τελειωμένο, μεγάλο, ἢ τοῦλάχιστο γενναῖο, «κτῆμα ἐς αἰῶ».

Στὴν Τέχνη, τὸ ζήτημα τῆς μορφῆς εἶναι τόσο σπουδαῖο, ὥστε πολλοὶ κριτικοὶ νὰ τὸ θεωροῦν ζήτημα οὐσίας. Ἀλλά, κατὰ τὴ γνώμη μου, φέρνει καὶ ζήτημα καθαρῆς οὐσίας τὸ ἔργο τοῦ κ. Βουτυρά. Καθὼς θὰ ἴδοῦμε παρακάτω, ὁ κόσμος αὐτοῦ τοῦ διηγηματογράφου εἶναι τόσο ἰδιαίτερος, ξεχωριστός, μὰ καὶ τόσο περιορισμένος· οἱ ὁρίζοντές του τόσο στενοὶ καί, τὸ χειρότερο, τόσο καταχνησμένοι· ἡ κοσμοθεωρία του τόσο ἀσημαντὴ, μηδαμινὴ σχεδόν οἱ ἄνθρωποι του τόσο ὅμοιοι στὴ σκέψη, στὰ κινήματα, στὴν ὁμιλία, στὴν ψυχολογία*, ὥστε πάλι ἕνας εὐσυνειδητὸς κριτικὸς δὲν μπορεῖ νὰ μὴ ρωτηθῇ ἂν εἶναι πραγματικὸς γιὰ ζωὴ αἰώνια, καὶ γιὰ μεγάλῃ θέσῃ ἕνα ἔργο ποῦ, με τὴν οὐσία του, τόσο μικρὴ κοινωνικὴ σημασία παρουσιάζει.

Κάποιος τώρα, πὺν δὲ θάτυχε ποτὲ νὰ διαβάσῃ οὗτ' ἕνα διήγημα τοῦ κ. Βουτυρά, θάπορῃσε με τὸ δικίον του : Μὰ εἶναι νὰ γίνεται λόγος γιὰ συγγράφεα ποῦ, καθὼς λέτε, ἔχει τέτοιες ἐλλείψεις στὴν οὐσία καὶ στὴ μορφή ; Πὺς ἔγραψε ἀπάνω ἀπὸ διακόσια κομμάτια, τί σημαίνει ; Πάρτε τον γιὰ ἕνα γραφομανῆ καὶ τελείωσε ! — Μ' αὐτὸ εἶναι ἴσια - ἴσια τὸ ζήτημα, τὸ μεγάλο ζήτημα, τὸ ἕνα, πὺν ἀποτελοῦν καὶ τὰ τοῖα πὺν θέσαμε παραπάνω : Δὲν ὑπάρχει ἴσως, ὅχι πὺν στὴ φιλολογία μας, μὰ στὸν κόσμον ὅλο, συγγράφεας πὺν νῶχῃ μεγαλύτερα ἐλαττώματα, πὺν νάντεχῃ λιγώτερον στὴν κριτικὴ καὶ πὺν νὰ ἐπιβάλλεται περισσότερο. Εἰδατε πόση ἐντύπωση μοῦ ἔκαμε ὁ «Λαγκῶς» καὶ πὺς ἔγραψα τότε γι' αὐτόν. Τὴν ἴδια εἶχα καὶ ἀπ' ὅσα διηγήματα τοῦ κ. Βουτυρά εὐτόχῃσα νὰ διαβάσω κατόπιν, καὶ τὰ ἴδια θάγραφα γιὰ καθέν' ἀπ' αὐτά. Ἐνα μικρὸ μάλιστα, τὸ παράξενο ἐκεῖνο «Παραλάμ», — λέξη χωρὶς νόημα, πὺν τὴν ἔγραψε κρυφὰ ἕνας κουτοπόνηρος ἐργάτης στὸν τοῖχο καὶ κατάφερε νάναστατώσῃ μ' αὐτὴ ὅλο τὸ ἐργοστάσιο, — μοῦ χαράχθηκε τόσο, πὺν τὸ θυμῶμαι συχνότερ' ἀπὸ κάθε ἄλλο ἐλληνικὸ διήγημα. Καὶ προχτὲς ἀκόμα, ὅταν τέλειωσα τὸ «Συμβουλευτὴρ», αἰσθάνθηκα μιὰ τόσο ἀλλόκοτὴ χαρὰ, πὺν ἤθελα νῶχῃ μορφοῦν μου τὸν κ. Βουτυρά γιὰ νὰ τὸν φιλήσω !

Κὺ ὅστερ' ἀπ' αὐτό, πὺς μπορῶ νάπορῶ γιὰ τὸν ἕξῃστο ἐνθουσιασμό πὺν γεννᾷ σὲ κάποιους νέους ὁ

(*) Κὺ ἴδω πάλι παραβλέπουμαι κάποιες μικρὲς διαφορὲς.

κ. Βουτυρᾶς ; Κὺ οἱ νέοι αὐτοί, ξέρετε, δὲ θέλουν πολλὰ - πολλὰ. Φτάνει, ἐκεῖ πὺν διζβάθουν ἀπόρροετα καὶ ἀρπαχτὰ, νάπαντήσουν μιὰ φράση, μιὰ ποιητικὴ παρομοίωση, σὺν ἐκείνες πὺν σπέρνει μ' ἀπλοχερία στὸ ἔργο του ὁ κ. Βουτυρᾶς, — ἐδῶ γιὰ τὰ κατὰρῃσια, πὺν μοιάζουν νὰ εἶναι «οἱ ἱερεῖς τῶν δέντρων καὶ νὰ προσεῖχονται παράμερα γι' αὐτά», ἐκεῖ γιὰ κατὰ ἀστραπὲς ματωμένες, πὺν φαίνονται σὰ μαχαιριῖες στὰ σύννεφα, — γιὰ νάφῃσιν ἐκστατικοὶ τὸ διδύλο καὶ νὰ φωνάξουν : «Τέλειωσε ! Εἶναι μεγάλος !». Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς κάποι' ἔγραψε : «Γιὰ τὸν κ. Ξενόπουλο θὰ λέγαμε πὺς εἶναι διηγηματογράφος... ἂν τὸ ἐπιτρέπῃ ὁ κ. Βουτυρᾶς». Αὐτὸ ἔβην εἶναι ἀντίδεια· εἶναι καθαρὴ ὑποθεσίς. Κὺ ἂν σὲ μένα τὸν ἴδιο κάλουν τέτοια ἐντύπωση τὰ διηγήματα τοῦ κ. Βουτυρά, μπορεῖτε νὰ φαντασθῇτε πόση κἀνουν σ' αὐτοὺς τοὺς ὑποβάτες ! Μὰ καὶ αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύουν ἕναν κόσμο, ὅπως κι' ἐμεῖς οἱ ἄλλοι.

Ἔτσι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ κ. Βουτυρά, πὺν στὰ εἰκοσιτελευταῖα χρόνια δημοσίεψε διηγήματα ὅλα τὰ ἐλληνικὰ περιοδικὰ, ἀρχινώντας ἀπὸ τὰ «Παναθηναῖα», εἶναι γὰρ ὁ γ ο ν ὅς. Καὶ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μὴ στὸ πρόσβλημα πὺν ἔχουμε νὰ λύσουμε, σὺν ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερούς του παράγοντες. Ἀμ' ἂν δὲν ἦταν αὐτό ! Κανένα ζήτημα δὲ θὰ γεννιότανε καὶ κανένα ἄρθρο δὲ θὰ γράφαμε γιὰ τὸν κ. Βουτυρά. Θὰ τὸν παίρναμε γιὰ ἕνα γραφομανῆ, πὺν δὲν ξέρεῖ μάλιστα νὰ γράψῃ, καὶ θὰ τὸν ἀφίναμε στὴ διάθεση τῶν νέων.

Ὁ σκοπὸς λοιπὸν τῆς μικρῆς αὐτῆς μελέτης εἶναι νὰ λύσῃ τὸ πολύπλοκο ἀπρόβλημα Βουτυρά, ἀναλυμένο στὰ τρία ζητήματα πὺν θέσαμε παραπάνω. Θὰ ἐξετάσουμε τίς ἀτέλειες ἐκείνες τοῦ διηγηματογράφου, πὺν φέρνουν σὲ τὴν ἀμικανίαν καὶ κἀνουν τόσο διστακτικὸς τοὺς κριτικούς του· θὰ ζητήσουμε τοὺς λόγους τῆς ἐπιβολῆς του, πὺν ἀναποδογυρίζει ὅλα τὰ συμπεράσματα· θὰ δείξουμε πόση σημασία ἔχουν οἱ ἀντινομίες του καὶ θὰ προσπαθῇσουμε νὰ τὸν βάλουμε στὴν ἀληθινὴν του θέσῃ, στὴ θέσῃ ἐκείνη, ἀπ' ὅπου καμμιὰ κριτικὴ δὲ θὰ μπορῇσε οὔτε νὰ τὸν ἀνέβασῃ οὔτε νὰ τὸν γκρεμίσῃ. Περιττὸ νὰ ποῦμε πὺς δὲ γράφουμε γιὰ ὑποβάτες. Ἀποτεινόμεστε μόνο σ' ἐκείνους, πὺν ἔχουν θεοῦθε τὸ δῶρο τῆς π ρ ο σ ο χ ῆς καὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ παρακολουθήσουν μιὰ λογικὴ σειρά, μιὰ ἀπόδειξη στηρικμένη στὰ πράγματα.

Καὶ τὰ πράγματα θὰ τὰ βγάλουμε ὅλα σχεδόν ἀπὸ τὸ τελευταῖο βιβλίο τοῦ κ. Βουτυρά «Παλὺς Εἰδωλόλατρης καὶ ἄλλα διηγήματα» (Γ. Βασιλείου 1920, σελ. 212). Μοῦ φίνεται, πὺς μέσα σ' αὐτὰ τὰ ἔξη κομμάτια βρίσκεται ὁλόκληρος ὁ διηγηματογράφος. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὸ «Λαγκῶς», ξέρω, καθὼς εἶπα, καὶ πολλὰ ἄλλα τοῦ ἴδιου. Δὲ βρίσκω σπουδαῖα διαφορὰ ὅτε στὴ μορφή, οὔτε στὴν οὐσία.

(Συνέχεια)

ΓΡ. ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ